

УДК 316.77:355.488 (477)

DOI: <https://doi.org/10.31866/2410-1311.34.2018.156394>

*Парфенюк Ігор Миколайович,
кандидат наук із соціальних комунікацій,
Київський університет культури,
вул. Є. Коновальця, 36, Київ, Україна, 01133,
<https://orcid.org/0000-0001-6203-2356>,
parfeniuk10@gmail.com*

РОЛЬ КУЛЬТУРИ ПІД ЧАС ІНФОРМАЦІЙНО-ПСИХОЛОГІЧНОГО ВПЛИВУ ЗА ДОБИ КОЗАЦТВА

Мета статті – виявити прояви цілеспрямованого інформаційного впливу за доби козацтва на українських землях, з'ясувати значення культурного складника під час інформаційно-психологічної активності. **Методологія дослідження** ґрунтується на використанні загальнонаукових методів логічного та історичного аналізу, що уможливило з'ясування специфіки інформаційного впливу з боку російського самодержавства за доби козацтва та ролі культури у цьому процесі. **Наукова новизна** полягає в доведенні тези про ключову роль культури під час цілеспрямованого інформаційного впливу. **Висновки.** З появою Січі проти поневолювачів розгорнулася військова боротьба, інформаційно-культурний простір захищався не лише за допомогою інформаційного інструментарію, а й силовими засобами. Православ'я як компонент культурного простору суттєво сприяло ідентифікації і національному самоусвідомленню українського народу. Зміцнення культурного простору в цей період на тривалий час створило потужний стратегічний інформаційний захист. Поступова, але все інтенсивніша стратегічна інформаційна війна велася з боку російської влади щодо гетьманської автономії. Російська влада не передбачала жодних автономій та привілейованих територій. Саме тому починається активна боротьба з українською культурою. Суб'єкти інформаційної війни в особі імператорів та їх оточення докладали максимум зусиль для створення єдиного спільного культурного простору шляхом знищення інших культур. Об'єктом цієї стратегічної інформаційної війни стали носії української культури. Інструментарієм впливу були освіта, література, проповіді та виступи духовних осіб, заборонявся та висміювався український культурний продукт.

За доби козацтва широко використовувалися різні способи впливу на свідомість людей з метою отримання певних матеріальних або нематеріальних ресурсів. Російська держава протягом усього часу вела політику щодо українців, яка мала всі ознаки стратегічної інформаційної війни, коли, вносячи зміни в культурний простір об'єкта впливу, суб'єкт агресії досягав змін у свідомості і світобаченні людей. Істотну роль у всіх актах інформаційно-психологічного впливу відігравала культура: завдяки політиці українських гетьманів і тогочасної інтелігенції утверджувалася і розвивалася українська культура, Росія ж цілеспрямовано знищувала український культурний простір

з метою його повної трансформації у російський. Наслідком цих процесів є вразливість культурного простору України перед інформаційною агресією РФ, що потребує подальших наукових досліджень та вироблення механізмів зміцнення та розширення українського культурного простору.

Ключові слова: доба козацтва, Запорізька Січ, культура, інформаційний вплив, інформаційні війни.

Парфенюк Ігорь Николаевич, кандидат наук по социальным коммуникациям, Киевский университет культуры, Киев, Украина

Роль культуры во время информационно-психологического воздействия в эпоху казачества

Цель статьи – выявить проявления целенаправленного информационного воздействия в эпоху казачества на украинских землях, выяснить значение культурного компонента при информационно-психологической активности. **Методология исследования** основана на использовании общенаучных методов логического и исторического анализа, что позволило выяснить специфику информационного воздействия со стороны российского самодержавия в эпоху казачества и роли культуры в этом процессе. **Научная новизна** заключается в доказательстве тезиса о ключевой роли культуры во время целенаправленного информационного воздействия. **Выводы.** С появлением Сечи против гнобителей развернулась военная борьба, информационно-культурное пространство защищалось не только с помощью информационного инструментария, но и силовыми средствами. Православие как компонент культурного пространства существенно способствовало идентификации и национальному самосознанию украинского народа. Укрепление культурного пространства в этот период на длительное время создало мощную стратегическую информационную защиту. Постепенно, но все интенсивнее стратегическая информационная война велась со стороны российских властей по гетманской автономии. Российская власть не предусматривала никаких автономий и привилегированных территорий. Именно поэтому начинается активная борьба с украинской культурой. Субъекты информационной войны в лице императоров и их окружения прилагали максимум усилий для создания единого общего культурного пространства путем уничтожения других культур. Объектом этой стратегической информационной войны стали носители украинской культуры. Инструментарием воздействия были образование, литература, проповеди и выступления духовных лиц, запрещался и высмеивался украинский культурный продукт.

В эпоху казачества широко использовались различные способы воздействия на сознание людей с целью получения определенных материальных или нематериальных ресурсов. Российское государство на протяжении всего времени вело политику по отношению к украинцам, которая имела все признаки стратегической информационной войны, когда, внося изменения в культурное пространство объекта воздействия, субъект агрессии достигал изменений в сознании и мировоззрении людей. Существенную роль во всех актах информационно-психологического воздействия играла культура: благодаря политике украинских гетьманов и тогдашней интеллигенции утверждалась

и развивалась украинская культура, Россия же целенаправленно уничтожала украинское культурное пространство с целью его полной трансформации в русское культурное наследие. Следствием этих процессов является уязвимость культурного пространства Украины перед информационной агрессией РФ, что требует дальнейших научных исследований и выработки механизмов укрепления и расширения украинского культурного пространства.

Ключевые слова: эпоха казачества, Запорожская Сечь, культура, информационное воздействие, информационные войны.

Parfeniuk Ihor, Candidate of Sciences in Social Communications, Kyiv University of Culture, Kyiv, Ukraine

The role of culture during the informational and psychological influence during the Cossacks era

The purpose of the article is to identify the demonstration of a targeted information influence during the Cossacks time on Ukrainian lands, to find out the cultural component's significance while informational and psychological activity. **The methodology of the research** is based on the use of general scientific methods of logical and historical analysis, which made it possible to study out the specifics of the Russian autocracy's informational influence during the Cossacks era and specifies the role of culture in this process. **Scientific novelty** consists in the proving the thesis about the culture key role while the targeted information influence. **Conclusions.** With the appearance of the Zaporozhian Sich there started a military campaign against enslavers, the information and cultural space was protected not only through information tools, but also by means of force. Orthodoxy as a component of the cultural space significantly contributed to the identification and national self-awareness of the Ukrainian people. The strengthening of the cultural space during this period created a long-lasting and powerful strategic information protection. Step-by-step, but more and more intense strategic information warfare was carried out by the Russian authorities in regard to the Hetman autonomy. The Russian authorities did not foresee any autonomy or privileged territories; this resulted in the active struggle against Ukrainian culture. The information war subjects in the person of the emperors and their entourage made every effort to create a single common cultural space by destroying other cultures. The object of this strategic information war became the Ukrainian culture carriers. The instrument of influence was education, literature, sermons and performances of religious people, banned and ridiculed Ukrainian cultural product.

During the Cossacks era there were widely used various ways of influencing upon people's consciousness for obtaining certain material or intangible resources. Throughout the entire time in relation to the Ukrainians, the Russian state pursued a policy that had all the hallmarks of a strategic information war, when, by making changes to the cultural space of the target of influence, the subject of the aggression achieved changes in people's minds and worldviews. Culture played a significant role in all acts of informational and psychological influence: thanks to the policy of the Ukrainian hetmans and the intelligentsia of that time, Ukrainian culture was establishing and developing, while Russia was deliberately destroying the Ukrainian

cultural space in order to completely transform it into the Russian one. The consequence of these processes is the vulnerability of the Ukrainian cultural space to the information aggression of the Russian Federation, which requires further research and development of mechanisms for strengthening and expanding the Ukrainian cultural space.

Key words: the Cossacks Era, Zaporozhian Sich, culture, information influence, information wars.

Вступ. Однією з істотних причин успішності гібридної агресії Росії в Криму і на Донбасі була підтримка окупанта значною частиною місцевого населення. Це викликано тим, що пропагандистські гасла і заклики росіян не суперечили настроям населення, цінностям та специфіці культурного простору цих регіонів. Сьогодні залишається фактом неоднорідність культурного простору України, що стало наслідком довготривалих стратегічних інформаційних війн, історія яких набагато давніша, ніж прийнято вважати.

Актуальність наукової праці в тому, що сьогодні історія інформаційних війн на українських землях залишається маловивченою, зокрема за доби козацтва. Особливої уваги потребує культурний складник інформаційно-психологічного впливу, оскільки його роль в процесі інформаційної агресії малодосліджена. Інформаційні війни, як і будь-які війни взагалі, мають єдину кінцеву мету – отримання певних матеріальних або нематеріальних ресурсів. Однак, їх специфіка в тому, щоб здобути бажане без фізичного знищення, коли об'єкт агресії та його оточення визнають право агресора на використання чи привласнення ресурсів, які йому не належать. Щоб досягти такої мети, суб'єкт інформаційної агресії застосовує засоби впливу на психіку людей, їх індивідуальну та суспільну свідомість, а результатом є внесення змін в усталений соціальний договір на користь нападника. Під час інформаційних війн задіяні всі сфери суспільного життя, проте ключову роль у них відіграє культура.

Огляд останніх досліджень і публікацій. Серед зарубіжних дослідників інформаційних війн варто зазначити М. Лібікі, Р. Моландера, Е. Ріддайра, Д. Ронфельда, І. Панаріна, В. Прокоф'єва, С. Расторгуєва, Д. Фролова тощо. Українські науковці, які працюють над цією темою – Г. Почепцов, Л. Леонтєва, В. Горбулін, Я. Жарков, М. Онищук, О. Саєнко, С. Степаниця та ін. Інформаційна війна розглядається ними з точки зору різних теоретичних і прикладних наук без урахування культурологічного бачення цього явища.

Мета статті – виявити прояви цілеспрямованого інформаційного впливу за доби козацтва на українських землях, з'ясувати значення культурного складника під час інформаційно-психологічної активності.

Виклад основного матеріалу дослідження. Реакцією на національний, релігійний, феодално-кріпосницький гніт стало утворення Запорізької Січі – військово-адміністративної та суспільно-політичної організації козацтва. Козаки стають справжньою силою й протидією проти феодалного поневолення. Крім інформаційної боротьби, що велася патріотичними заможними людьми, а також православною спільнотою, з появою Січі проти поневолювачів розгорнулася

військова боротьба, інформаційно-культурний простір тепер захищався не лише за допомогою інформаційного інструментарію, а й силовими засобами.

При козацьких загонах постійно перебували військові священики, які присягнули на вірність Запорозькому Кошу, знали Святе Письмо, володіли українською мовою та були не одруженими. На Січі було 44 церкви. Запорожці вшановували певних святих, а також церковні свята. У військовий похід брали священиків та похідну церкву. Церква займалася патріотичним вихованням – пропагувалися героїчні вчинки, прославлялися видатні козаки і гетьмани (навіть на іконах зображуються постаті гетьманів, старшин, козаків). Велику роль відігравали священики в битвах. Вони проводили освячення перед битвами, молебні перед і після битв (Топальський, 2008, с. 194).

Важливим компонентом культурного простору, який формувався на українських землях, було православ'я. Як антипод католицизму польських поневолювачів, воно відіграло велику роль в ідентифікації та національному самоусвідомленні українського народу.

Запорізька Січ захищала інтереси шкіл усієї української території (а не лише на Січі), боролася за збереження національного характеру школи, навчання в козацьких школах здійснювалося староукраїнською мовою. В освітній роботі того часу прослідковувалися такі тенденції (Антоневич, 2007, с. 102–103):

1) навчально-виховна робота була спрямована на підтримання життєвого, військового та культурного рівня Січі;

2) дітям прищеплювалося почуття патріотизму, хоробрості, працьовитості й любові до рідної землі, вони вивчали думи, козацькі патріотичні пісні. Кобзарі виконували для дітей похідні та ліричні пісні, думи про подвиги козаків та гетьманів;

3) значна увага приділялася естетичному вихованню: дітей вчили малювати, грати на музичних інструментах. Старі козаки розповідали повчальні історії.

Так, культурний простір на території України, в процесі розвитку, здобув нові національні цінності, зокрема, прагнення до волі, необхідність фізичного та духовного самовдосконалення для захисту Батьківщини й віри, готовність до самопожертви тощо.

Значного розвитку український культурний простір досяг у часи Хмельниччини. З ім'ям Богдана Хмельницького пов'язано культурне піднесення на території України. Поширюється писемність серед усіх верств суспільства, збільшується кількість «козацьких малярів» – іконописців, живописців, портретистів. Храми і монастирі, крім культових функцій, виконували ще й світські. Там проводилися збори й громадські свята. Часто при них діяли братства, що мали школи, друкарні, госпіталі. На стінах храмів нерідко фіксувалися найвизначніші події місцевого життя. Гетьман продовжував будувати православні храми, жертвував кошти на їх утримання, брав під свій захист церковні споруди і їх служителів. Також Хмельницький взяв під свій захист відомих у сусідніх краях українських співаків і музикантів (Пилипенко, 1995, с. 12–19). Інформаційно-культурний простір на українських землях потрапляє під контроль гетьманської влади. Це дозволяє йому зміцнитися.

У цей період для населення головним ідентифікатором є вже не тільки релігія, а й мова, звичаї, побут.

У другій половині XVII ст. була сформована система освіти на українських землях. Київська колегія стає академією. З'являється вищий навчальний заклад – Чернігівський колегіум. Частина молоді здобуває освіту в римо-католицьких закладах Речі Посполитої. Над вищими православними закладами встановлюється гетьманський патронат (Шевчук, 2007, с. 52–53).

У другій половині XVII–XVIII ст. визначилися основні різновиди української військової музики: офіційно-церемоніальна, службово-стройова, сигнально-фанфарна, побутово-розважальна та концертна військова музика. Генеральна військова музика мала велике культурне й суспільне значення в столиці козацько-гетьманської держави – Глухові (Баранівська, 2003, с. 158). Музика як засіб впливу на свідомість відіграла важливу роль в інформаційно-культурному просторі української автономії. Для підняття бойового духу, звеличення гетьманської влади, визначних подій музика підкреслювала відокремленість, самостійність козацької автономії. Саме в XVII ст. на просторах гетьманської держави окреслилася спільнота, яку можна вважати українським народом із власною культурою (Гриценко, 1995, с. 7).

Зміцнення культурного простору в цей період на тривалий час створило потужний стратегічний інформаційний захист. Інформаційний та культурний простори української автономії великою мірою формуються завдяки народній творчості, яка виконує світоглядну, виховну, пізнавальну, ціннісну, інформаційну, людинотворчу, розважальну функції.

В образі козака, за народною творчістю, втілювалися героїчні риси. Козаки мали надприродні здібності: вдовин син у бою «сім полків збив» («Ой мала вдова сина-сокола»), Байда, підвішений на гаку, розправляє з ворогами («У Царгороді на риночку») та ін. (Якиминська, 2005, с. 384).

Молоде покоління росло й виховувалося на переказах і розповідях про героїчні вчинки козаків. Через народну творчість формувалася світогляд, ціннісні, культурні та життєві орієнтири українського народу. У народній творчості відображено образ української жінки-патріотки. У творі «Дума про Марусю Богуславку» героїня, ризикуючи життям, рятує з неволі 700 козаків. Інший приклад – «Пісня про Бондарівну», де дівчина готова краще померти, ніж стати дружиною польського пана (Солдатенко, 2001, с. 53). Особливості національного характеру українських жінок у народній творчості, з одного боку, описувалися, а з іншого, ідеалізуючись, формували культурні цінності. Створені народом інформаційно-культурні продукти впливали на світосприйняття й часто були орієнтиром для дій у тій чи іншій життєвій ситуації.

Український козацький фольклор відображував постійну боротьбу проти турецько-татарського, польського й московського поневолення, що віддзеркалювалося в козацьких чутках, поголошках, піснях-хроніках, оповідях-спогадах, легендах, переказах, думах (Гончаренко, 2008, с. 55). У підростаючого покоління завдяки народній творчості формувалося ставлення до потенційних ворогів, здобувалося розуміння справедливості й неправди, шляхетності й безчинства.

У козацьких казках є такі мотиви: право на свободу вибору («Як козак з царем обідав»), козацьких звичаїв, побратимства («Про Марусю – козацьку дочку», «Казка про Запорожця»), поваги до старших («Батько й три сини»), ставлення козака до родини («Казка про Запорожця», «Як запорожці висватали наймита»), переваг моральних та фізичних якостей над чужоземцями («Подвиги Семена Палія» «Як запорожці пішли із Січі до турка»), про моральні цінності козаків («Чоловік болтанський, богатир бусурманський»), мотив соціальної нерівності («Цар і Палій», «Нещасний Данило»), переваги козацького духу над смертю («Козаки і Смерть») та ін. (Гончаренко, 2008, с. 84–85).

Згідно з переказами козаками ставали найсильніші чоловіки, що виступали тільки проти царського війська і панів, а жорстокий отаман-характерник використовував свою силу для підтримання порядку, а не розбою. У народній творчості прослідковуються також деякі суперечності між хліборобським стилем життя і козацьким: селяни звинувачували козаків у небажанні займатися землеробством, козаки ж вважали працю хлібороба менш престижною (Якиминська, 2005, с. 383). Але такі суперечності не заважали козакам поважати хліборобську працю, а селянам цінувати козацьку справу. І, хоч деяке інформаційне протиборство між вищезазначеними способами життя в народній творчості мало місце, воно мало неантагоністичний характер, а з установами гетьманської влади все більше слабшало.

Серед широких верств українського народу, зокрема селянства, часто побутували народні картини типу «Козак Мамай». Поміщицькі будинки прикрашали гетьманські та старшинські портрети (Бушак, 2002, с. 193). Особливий інтер'єр хат, національний одяг, кухня, спосіб життя і ведення господарства було теж невід'ємною частиною українського інформаційно-культурного простору. Велику роль у формуванні й розвитку української культури в ті часи відігравали кобзарі та лірники, які ходили селами і співали думи.

У козацьких думках створено ідеал людини тієї доби. Це захисник рідної землі та віри, якому притаманні мужність, доброзичливість, братерство. Козак виступає народним героєм, який прославився в битвах, для якого святиною є матір, рідна земля, кохана дівчина, дружина, товариство (Юзефчик, 1998, с. 160).

Поступова, але все інтенсивніша стратегічна інформаційна війна велася з боку російської влади щодо гетьманської автономії. Російська імперія не передбачала жодних автономій та привілейованих територій. Саме тому починається активна боротьба з українською культурою. Суб'єкти інформаційної війни в особі імператорів та їх оточення докладали максимум зусиль для створення єдиного спільного культурного простору шляхом знищення інших культур. Об'єктом цієї стратегічної інформаційної війни стали носії української культури. Інструментарієм впливу були освіта, література, проповіді та виступи духовних осіб, заборонявся та висміювався український культурний продукт.

Наприкінці XVIII й до початку XX ст. українські землі перебували в складі Російської та Австро-Угорської імперій. Український інформаційно-культурний простір опинився між двома державами, які вели вигідну для них інформаційну політику, вдавалися до стратегічних інформаційних війн. Найбільшої шкоди українському культурному просторові завдала влада Російської імперії.

У Правобережній Україні після прилучення до Австрії починається занепад національної освіти. Братські школи витісняються василіанськими, які виховували молодь у католицьких традиціях. З іншої частини України здійснюється силоміць переселення освічених і талановитих людей до Росії. Відбувається русифікація освіти (Шевчук, 2007, с. 56–57). Регрес української національної освіти негативно позначається на розвитку національної культури. Якщо в Правобережній Україні найбільше витісняється православ'я, то в Російській імперії переслідується сама приналежність до окремої нації.

Найбільший розвиток культури в складі Російської імперії був досягнутий за часів гетьмана Івана Мазепи, коли дуже щедро фінансувалося будівництво церков, освіта й книгодрукування (Гриценко, 2006, с. 7).

Хоч гетьман мусив поступитися багатьма правами автономії після підписання Коломацьких статей, він намагався докласти максимум зусиль для розвитку української культури.

У Галичині, яка після поділу Польщі опинилася в складі Австрійської монархії як частина «Королівства Галіції та Лодомерії», панівні позиції займали поляки. Тому часто відбувалася боротьба українців із поляками за рівне становище у державі. Віденський уряд толерантно ставився до українства, разом з тим діяв і підтримувався російською владою рух українців-москвофілів, зорієнтований на штучне насадження російської мови та пропаганду єдності з Росією. Також тут функціонувала мережа культурно-просвітницьких інституцій, вільно виходила українська преса, діяло декілька українських гімназій та університетських кафедр. Саме тут друкувалися письменники, заборонені в Російській імперії (Гриценко, 2006, с. 10).

Пропаганда єдності з Росією, спільного коріння братських народів проходила червоною лінією всієї російської інформаційної політики. Силовими засобами викорінювалися будь-які згадки про українців як окрему націю. Підкуп дворянськими титулами й русифікація козацької старшини, русифікація церкви, освітньої сфери сприяли занепаду української культури. Єдиним джерелом підтримки для українського інформаційно-культурного простору на теренах Російської імперії стала селянська народна творчість.

Ліквідація Гетьманщини супроводжувалася русифікацією національної еліти. Українська культура переслідувалася. Церква, що стала частиною російської, перетворилася на елемент державного механізму викорінення української самобутності (Гриценко, 2006, с. 8).

На осередок російської культури було перетворено православну церкву, оскільки в українців вона користувалася великим кредитом довіри. Священики стали агітаторами й провідниками російської інформаційної політики.

Церква в Російській імперії не була відокремлена від держави. У законах імперії було зазначено, що цар – голова церкви, йому на вірність присягали члени Святійшого Синоду. Священослужіння з часом перетворилося на державну службу, а уряд встановив духовенству виплати (Ковальчук, 2007, с. 333).

В імперії було створено потужну систему пропаганди, яка впливала на світогляд людей, формувала цінності та ідеали. Усі інформаційні засоби імперії працювали на створення єдиного інформаційно-культурного простору.

Національна політика Російської імперії полягала в асиміляції, для чого уряд співпрацював з лояльними представниками панівних верств, які інтегрувалися й приймалися до аристократії імперії, ідеологічним обґрунтуванням культурної агресії слугували мотиви просвітництва, захисту одновірців, навернення в істинну віру тощо (Шевчук-Бела, 2009, с. 343). Одним із найсуттєвіших способів русифікації українського культурного простору були самі представники українського народу, що перебували в Петербурзі, активно інтегрувалися в інше культурне середовище, а потім поверталися в Україну з новими культурними здобутками. Так, російський вплив сприймався як свій і не викликав великого роздратування й відторгнення (Литвинова, 2001, с. 46).

Така технологія насадження чужої культури сприяла дієвим результатам. Отримання нових знань стало можливим лише крізь призму російської культури, в той час як українська ігнорувалася. Практично всі міста на території Лівобережної України були російськомовними. На українські землі поширювався, усуваючи український, російський інформаційно-культурний простір, який починали розвивати не лише росіяни, а й етнічні українці.

Політика царської Росії щодо українців була спрямована на використання культурно-історичного потенціалу України, а також реалізацію політико-ідеологічних цілей на українських землях, зокрема проводилася русифікація, ліквідовувалися опозиційні елементи, створювалися високоосвічені, висококваліфіковані кадри, лояльні до влади (Стоян, 1998, с. 89).

Русифікуючи населення, російська влада намагалася знищити українців як націю, перетворити їх на носіїв російської культури. Так, на території України розгорнулася потужна стратегічна інформаційна війна, яка тривала століттями й мала на меті закріпити українські землі в складі імперії й усунути ризик від'єднання їх у майбутньому.

Імперський уряд приділяв велику увагу вихованню патріотизму через російську мову та культуру. Українці не визнавалися самостійним народом, а вважалися малоросійським різновидом росіян (Гриценко, 2006, с. 542–543). Саме тому в імперії віталася бажання долучитися до російської культури, сприяти її розвитку, і, навпаки, ті, хто захищав українську культуру, переслідувалися законами й владою. Українська творча еліта намагалася друкуватися за межами імперії, часто в Правобережній Україні, де було більше можливостей для політичного та культурного розвитку. Видані україномовні книжечки передавалися з рук у руки, переписувалися, україномовні вірші вивчалися й усно переказувалися, що не дозволяло повністю зникнути українському культурному простору.

Наукова новизна полягає в доведенні тези про ключову роль культури під час цілеспрямованого інформаційного впливу.

Висновки. Підсумовуючи, варто зазначити, що за доби козацтва широко використовувалися різні способи впливу на свідомість людей з метою отримання певних матеріальних або нематеріальних ресурсів. Російська держава протягом усього часу вела політику щодо українців, яка мала всі ознаки стратегічної інформаційної війни, коли, вносячи зміни в культурний простір об'єкта впливу, суб'єкт агресії досягав змін у свідомості і світобаченні

людей. Істотну роль в усіх актах інформаційно-психологічного впливу відігравала культура: завдяки політиці українських гетьманів і тогочасної інтелігенції утверджувалася і розвивалася українська культура, Росія ж цілеспрямовано знищувала український культурний простір з метою його повної трансформації у російський. Наслідком цих процесів є вразливість культурного простору України перед інформаційною агресією РФ, що потребує майбутніх наукових досліджень та вироблення механізмів зміцнення й розширення українського культурного простору.

Список використаних джерел

1. Антоневи́ч Ю. Духовно-ціннісні та освітньо-виховні ідеали козацької доби в українській культурі. *Науковий часопис*. 2007. Вип. 12 (25). С. 101–109.
2. Баранівська Л. І. Військова музика козацько-гетьманської держави як чинник патріотичного виховання. *Патріотичне і гуманістичне виховання військової інтелігенції: сутність, взаємозв'язок, стан, проблеми*. 2003. С. 155–159.
3. Бушак С. Українські народні картини типу «Козак Мамай» та портрети козацької старшини (типологічні паралелі). *Нові дослідження пам'яток козацької доби в Україні*. 2002. Вип.11. С. 193–198.
4. Гончаренко О. Художньо-стильові особливості козацьких казок Наддніпрянщини. *Література. Фольклор. Проблеми поетики*. 2008. Вип. 30. С. 82–89.
5. Гончаренко О. М. Проблема героїзації та нівелювання козацьких ватажків в українському фольклорі. *Вісник Запорізького національного університету*. 2010. № 2. С.54–63.
6. Гриценко З. І. Академічна культура в національних регіонах Російської імперії в кінці ХІХ – на поч. ХХ ст. (на прикладі діяльності Харківського комерційного училища). *Економічна стратегія і перспективи розвитку сфери торгівлі та послуг*. 2006. Вип. 1(3). С. 537–550.
7. Гриценко О., Стріха М. Культурна політика України: короткий історичний огляд. *Культурна політика: методологічні, правові, економічні проблеми*. Київ, 1995. С. 5–26.
8. Ковальчук Т. В. Взаємодія світської та церковної влад в Російській імперії на початку ХХ ст. (за матеріалами єпархій РПЦ). *Проблеми історії України ХІХ – початку ХХ ст.* 2007. Вип. 14. С. 331–337.
9. Литвинова Т. Ф. Малоросс в российском культурно-историографическом пространстве второй половины XVIII века. *Днепропетровский историко-археографический сборник*. 2001. Вип. 2. С. 28–64.
10. Пилипенко В. В., Ушаков І. Ю. Гетьман Богдан Хмельницький і українська культура. *Питання історії культури України*. 1995. С. 12–19.
11. Солдатенко Т. Я. Жінки в героїчному козацькому епосі. *Патріотичне виховання української молоді засобами фізичної культури та козацької педагогіки*. 2001. С. 52–58.
12. Стоян Т. А. Університети України в системі вищої освіти Російської імперії в другій половині ХІХ ст. *Національний пед. ун-т ім. М. П. Драгоманова. Наукові записки*. 1998. Вип. 4. С. 82–89.

13. Топальський В. Л. Душпастирська діяльність священників в українському козацькому війську XVI–XVIII ст. *Сторінки історії*. Київ, 2008. Вип. 27. С. 193–195.

14. Шевчук В. О. *Українська культура : загальні питання культурно-стилістичні епохи. Освіта. Національна ідея*. Київ : “Знання” України, 2007. 227 с.

15. Шевчук-Бела Я. В. Національна політика Російської імперії щодо Півдня України та «національні меншини» (XVIII–XIX ст.). *Актуальні проблеми політики*. Одеса, 2009. Вип. 36. С. 335–344.

16. Юзефчик О. Художня традиція і духовна пам’ять народу (за мотивами українських дум та козацьких пісень). *Матеріали людинознавчих філософських читань: Людина і гуманістична природа віри*. 1998. Вип. 7. С. 157–167.

17. Якиминська Л. Особливості козацької та селянської ментальності і їх взаємодія. *Вікно в європейську науку : матеріали II Міжнар. наук. семінару “Кайндлівські читання”*, Чернівці, 28-29 травня 2005 р. Чернівці : Прут, 2005. С. 382–386.

References

1. Antonevych, Yu. (2007). Dukhovno-tsinnisni ta osvितno-vykhovni idealy kozatskoi doby v ukrainiskii kulturi [Spiritual values and educational ideals of the Cossack age in Ukrainian culture]. *Naukovyi chasopys*, issue 12(25), pp. 101–109.

2. Baranivska, L.I. (2003). Viiskova muzyka kozatsko-hetmanskoї derzhavy yak chynnyk patriotychnoho vykhovannia [Military music of the Cossack-Hetman state as a factor of the patriotic education]. *Patriotychne i humanistychne vykhovannia viiskovoi intelihentsii: sutnist, vzaiemozviazok, stan, problemy*, pp. 155–159.

3. Bushak, S. (2002). Ukrainski narodni kartyny typu «Kozak Mamai» ta portrety kozatskoi starshyny (typolohichni paraleli) [Ukrainian folk paintings of the “Cossack Mamay” type and portraits of the Cossack elderman (typological parallels)]. *Novi doslidzhennia pamiatok kozatskoi doby v Ukraini*, issue 11, pp. 193–198.

4. Honcharenko, O. (2008). Khudozhno-stylovi osoblyvosti kozatskykh kazok Naddnyprianshchyny [Artistic and style features of the Cossack fairy tales of the Upper Dnieper]. *Literatura. Folklor. Problemy poetyky*, issue 30, pp. 82–89.

5. Honcharenko, O.M. (2010). Problema heroizatsii ta nivelivannia kozatskykh vatazhkiv v ukrainському folklori [The problem of the Cossack leaders’ heroization and leveling in Ukrainian folklore]. *Visnyk Zaporizkoho natsionalnoho universytetu*, no. 2, pp. 54–63.

6. Hrytsenko, Z.I. Akademichna kultura v natsionalnykh rehionakh Rosiiskoi imperii v kintsi XIX – na poch. XX st. (na prykladi diialnosti Kharkivskoho komertsiiinoho uchylyshcha [Academic culture in the national regions of the Russian Empire at the end of the XIX – early XX century (on the example of Kharkiv Commercial School)]. *Ekonomichna stratehiia i perspektyvy rozvytku sfery torhivli ta posluh*, issue 1(3), pp. 537–550.

7. Hrytsenko O., Strikha, M. (1995). Kulturna polityka Ukrainy: korotkyi istorychnyi ohliad [Cultural Policy of Ukraine: A Short Historical Review]. *Kulturna polityka: metodolohichni, pravovi, ekonomichni problemy*, pp. 5–26.

8. Kovalchuk, T.V. (2007). Vzaiemodiia svitskoi ta tserkovnoi vlad v Rosiiskii imperii na pochatku XX st. (za materialamy yeparkhii RPTs) [Interaction of secular and ecclesiastical authorities in the Russian Empire at the beginning of the XX century. (according to the materials of the dioceses of the Russian Orthodox Church)]. *Problemy istorii Ukrainy XIX – pochatku XX st.*, issue 14, pp. 331–337.

9. Lytvynova, T.F. (2001). Maloross v rossiiskom kulturno-ystoryohrafycheskom prostranstve vtoroi polovyny XVIII veka [Maloross in the Russian cultural and historiographical space of the second half of the XVIII century]. *Dnepropetrovskii istoriko-arkheograficheskii sbornik*, issue 2, pp. 28–64.

10. Pylypenko, V.V., Ushakov, I.Iu. (1995). Hetman Bohdan Khmelnytskyi i ukrainska kultura [Hetman Bohdan Khmelnytsky and Ukrainian culture]. *Pytannia istorii kultury Ukrainy*, pp.12–19.

11. Soldatenko, T.Ya. (2001). Zhinky v heroichnomu kozatskomu eposi [Women in the heroic Cossack epoch]. *Patriotychne vykhovannia ukrainskoi molodi zasobamy fizychnoi kultury ta kozatskoi pedahohiky*, pp. 52–58.

12. Stoian, T.A. (1998). Universytety Ukrainy v systemi vyshchoi osvity Rosiiskoi imperii v druhii polovyni XIX st. [Universities of Ukraine in the system of higher education of the Russian Empire in the second half of the XIX century]. *National Pedagogical University named after M. P. Drahomanov. Proceedings*, issue 4, pp. 82–89.

13. Shevchuk, V.O. (2007). *Ukrainska kultura : zahalni pytannia kulturno-stylistychni epokhy. Osvita. Natsionalna ideia* [Ukrainian culture: general issues of cultural and stylistic epochs. Education. National idea]. Kyiv: “Znannia” Ukrainy.

14. Shevchuk-Biela, Ya.V. (2009). Natsionalna polityka Rosiiskoi imperii shchodo Pivdnia Ukrainy ta «natsionalni menshyny» (XVIII–XIX st.) [National policy of the Russian Empire towards the South of Ukraine and “national minorities” (XVIII–XIX centuries)]. *Aktualni problemy polityky*, issue 36, pp. 335–344.

15. Topalskyi, V.L. (2008). Dushpastyrska diialnist sviashchenykyv v ukrainskomu kozatskomu viisku XVI–XVIII st. [Pastoral activity of priests in the Ukrainian Cossack army of the XVI–XVIII centuries]. *Storinky istorii*, issue 27, pp.193–195.

16. Yuzefchyk, O. (1998). Khudozhnia tradytsiia i dukhovna pamiat narodu (za motyvamy ukrainskykh dum ta kozatskykh pisen) [Artistic tradition and spiritual memory of the people (based on the motives of Ukrainian dumas and Cossack songs)]. *Materialy liudynoznavchykh filosofskykh chytan: Liudyna i humanistychna pryroda viry*, issue 7, pp. 157–167.

17. Yakymynska, L. (2005). Osoblyvosti kozatskoi ta selianskoi mentalnosti i yikh vzaiemodiia [Features of Cossack and peasant mentality and their interaction]. *Vikno v yevropeisku nauku : materialy II. Mizhnarodnoho naukovooho seminaru “Kaindlivski chytannia”*, Chernivtsi, 28–29 travnia 2005 r. Chernivtsi : Prut, pp. 382–386.